

Вадим СТАВІНСЬКИЙ,
аспірант кафедри
кримінального права та кримінології
Національної академії прокуратури України

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ У ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОМУ КОМПЛЕКСІ УКРАЇНИ

Ключові слова: паливно-енергетичний комплекс, запобігання злочинам, недоліки запобіжної діяльності у ПЕК, чинники криміногенності у ПЕК, заходи вдосконалення запобіжної діяльності у ПЕК.

В умовах глобальної фінансової кризи надзвичайно важливого значення набуває діяльність із запобігання злочинності у паливно-енергетичному комплексі України (ПЕК), що є сегментом економіки, який найбільше потерпає від злочинності. Ця галузь приваблює злочинців величезними фінансовими ресурсами та можливістю стрімкого збагачення. На жаль, суб'єкти запобігання злочинам і їх структурні підрозділи виявилися у багатьох випадках невідповідними до протидії злочинам у ПЕК. Саме тому одним із невідкладних завдань кримінологічної науки в сучасних умовах є розробка дієвої програми, спрямованої на зниження рівня злочинних проявів у паливно-енергетичному комплексі, а головне – зменшення збитків від злочинних посягань, наявних у цій сфері.

Розробкою проблематики запобігання злочинам займалися такі відомі кримінологи, як: Г.А. Аванесов, Ю.М. Антонян, Ю.В. Баулін, В.К. Грищук, В.В. Голіна, О.М. Джужа, А.П. Закалюк, А.Ф. Зелінський, О.Г. Кальман, О.М. Литвак, М.І. Мельник, В.О. Навроцький, О.М. Подчерняєв, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, В.П. Тихий, В.А. Устінов, П.Л. Фріс, В.І. Шакун та інші. Усі ці науковці зробили вагомий внесок у теорію і практику запобігання злочинам у сфері економіки. Однак важливі питання специфіки запобігання злочинам, що вчиняються в паливно-енергетичному комплексі України, розглядалися фрагментарно

і здебільшого в межах загальних видів злочинів економічної спрямованості. Власне, відсутність комплексного кримінологічного дослідження щодо запобігання злочинам у ПЕК спонукала нас до більш детального вивчення окресленої проблеми.

У сучасній українській кримінологічній науці багато науковців ототожнюють поняття «запобігання» і «попередження» [1, 94]. На нашу думку, таке ототожнення є помилковим. Причини цієї помилки полягають у неправильному перекладі українською мовою російського терміна «предупреждение». В російсько-українському і українсько-російському словнику російське «предупреждать» перекладається українською як попереджувати у випадку вживання його в значенні «заранее извещать», «предупреждать о чем-то». А ось у значенні «предотвратить что-либо» рекомендується вживати термін «запобігати» [2, 167]. Отже, на наш погляд, вживання терміна «запобігання» є більш обґрунтованим і виправданим.

Під запобіганням злочинів у паливно-енергетичному комплексі нами розуміється сукупність заходів, що здійснюються відповідними суб'єктами, функціональний зміст та мета яких полягає в обмеженні, нейтралізації або усуненні дії детермінантів злочинів на різних стадіях їх вчинення.

Українське суспільство перебуває на етапі переходу до епохи інформаційних технологій. Володіння достовірною і вичерпною

інформацією про стан злочинності у ПЕК є заперукою обґрунтованої, оптимальної, ефективної і, нарешті, успішної діяльності щодо її запобігання. За оцінками експертів, злочини у паливно-енергетичному комплексі України мають один із найбільших показників латентності [3, 51]. На даний час у нас немає офіційних відомостей щодо рівня латентності злочинів у ПЕК, тому кримінологи змушені користуватися даними, що надаються експертами [4; 5]. Проте ці дані не ґрунтуються на сталій методології дослідження. З цієї проблеми слід шукати вихід у розробці та закріпленні на офіційному рівні методики зі встановлення рівня латентності злочинності у паливно-енергетичному комплексі, що значною мірою допоможе реально оцінювати криміногенну ситуацію, розробляти та застосовувати адекватні заходи із запобігання злочинам. Відсутність такої методики правоохоронні органи часто використовують на свою користь, щороку звітуючи про статистичне зменшення кількості злочинів у ПЕК України.

За офіційними даними Міністерства внутрішніх справ України, кількість злочинів, зареєстрованих у паливно-енергетичному комплексі, за 2003–2008 така: 2003 року зареєстровано 3 927 злочинів; 2004 – 4 402; 2005 – 4 126; 2006 – 3 331; 2007 – 2 942; 2008 – 1 887 [6]. Можна відстежити, що упродовж 2004–2008 років спостерігається статистична тенденція до зменшення кількості зареєстрованих злочинів у ПЕК, але це аж ніяк не свідчить про зменшення збитків, що завдаються державі та господарюючим у паливно-енергетичному комплексі суб'єктам, оскільки дуже великий масив злочинів у ньому є латентним.

Серед основних недоліків діяльності щодо запобігання злочинам у ПЕК України слід виділити: а) відсутність чіткого нормативно-правового регулювання на ринку енергоносіїв; б) недостатньо дієвий механізм запобігання злочинам у цій галузі економіки; в) недоліки у здійсненні координації та взаємодії суб'єктів запобігання злочинам у ПЕК.

Розглянемо зазначені недоліки детальніше. Нормативно-правова база у сфері регулювання господарсько-економічної діяль-

ності у паливно-енергетичному комплексі України була або запозичена із законодавства СРСР, або створена на початку 90-х років минулого століття. Сама по собі ця обставина не є недоліком, оскільки існують нормативно-правові акти, які успішно застосовуються в Україні ось уже понад 50 років. Однак питання щодо валютного, господарського регулювання і, відповідно, запобіжної діяльності у сфері ПЕК є надто динамічними, а тому, щоб бути дієвим засобом запобігання злочинам, у цих законах мають бути враховані сучасні тенденції розвитку суспільних відносин.

Важливим аспектом окресленої проблематики, на нашу думку, є те, що жоден закон або нормативно-правовий акт, який регулює діяльність ПЕК України, не проходить спеціальної кримінологічної експертизи з метою виявлення ще на етапі прийняття закону недоліків, що в майбутньому можуть бути використані для вчинення злочинів у паливно-енергетичному комплексі. Це дає злочинцям змогу, використовуючи корупційні зв'язки з найвищими представниками влади, лобіювати ухвалення «вигідних» для себе законів і використовувати їх у своїх власних інтересах.

Ще 2004 року керівництвом держави було поставлено завдання відмежувати бізнес від влади у країні, але до сьогодні воно не виконане. Як свідчать дослідження «ділового клімату» в Україні за останні роки, «пик» залежності бізнесу від неформальних зв'язків із владою був найвищим 2004 року. У 2005 році спостерігалось деяке зниження взаємозв'язку «бізнес–влада», однак з 2006 року негативна тенденція до зростання бізнесу і влади відновилася [7]. Особливо яскраво це проявилось у паливно-енергетичному комплексі, який являє собою різнопланову суміш приватних, корпоративних і державних інтересів. Тому одним із найважливіших завдань для досягнення позитивного результату у запобіганні злочинності в ПЕК, вважаємо, є подолання тотального взаємозв'язку бізнесу та влади.

Враховуючи останні події на енергетичному ринку та зважаючи на значне підвищення ціни на імпортовані енергоносії (вартість імпортованого Україною газу за останні 5 років підвищилася більше ніж у

5 разів і досягла межі 360 доларів США у I кварталі 2009 року [8]), слід очікувати зростання кількості злочинних посягань у паливно-енергетичному комплексі України. Причин для цього є декілька.

По-перше, криміналітет завжди орієнтується на галузі економіки, де обертається велика кількість фінансових ресурсів. Зважаючи на таке стрімке зростання цін на енергоносії, правоохоронцям слід діяти випереджаючими темпами для того, щоб через деякий час паливно-енергетичний комплекс не перейшов повністю під контроль організованої злочинності, яка, маючи у своєму розпорядженні мільярдні капітали і ресурси, стала б взагалі недосяжною для соціального контролю і мала б можливість подальшого здійснення злочинів та уникнення відповідальності за їх вчинення.

По-друге, – не досить прозорі схеми постачання енергоносіїв в Україну, застосування різних тарифів на одні й ті самі товари та послуги, використання посередницьких структур для імпорту, експорту та реекспорту енергоресурсів, відсутність законодавчого обмеження на укладання контрактів про експорт енергоносіїв за цінами, нижчими від національних тощо.

По-третє, – наявність економічної рецесії, інфляції, яка досягла рекордних показників за останні роки, збільшення безробіття та реальне зменшення доходів населення. Загальновідомо, що збільшення рівня безробітних у країні призводить до збільшення кількості вчинених корисливих злочинів. Сукупно всі ці причини становлять реальну загрозу збільшенню кількості злочинів у паливно-енергетичному комплексі України.

Останнім часом у засобах масової інформації часто наводяться факти про колосальні збитки, яких зазнавала і продовжує зазнавати держава від діянь, що містять ознаки складів злочинів, які вчиняються у ПЕК. Однак до цього часу не винесено жодного обвинувального висновку у суді за цими фактами.

З огляду на викладене спробуємо узагальнено сформулювати чинники криміногенності у паливно-енергетичному комплексі України: 1) можливість миттєвого отримання прибутку з найменшими «капіта-

ловкладеннями»; 2) проникнення злочинності у державну владу та підприємства ПЕК (корупція, рейдерство); 3) технічні, організаційні та ресурсні недоліки у забезпеченні охорони енергоресурсів; 4) можливість доступу значного кола осіб до розгалуженої системи транспортування енергоресурсів; 5) недоліки правового регулювання; 6) послаблення запобіжної діяльності в галузі ПЕК; 7) непрофесійне управління паливно-енергетичним комплексом; 8) недоліки у ціноутворенні на енергоносії та постійне збільшення їх вартості.

Усі перелічені фактори є підґрунтям для розвитку злочинності у даній сфері. Отож здійснення комплексу запобіжних заходів у ПЕК – проблема національного масштабу, що має бути вирішена невідкладно.

Запобігання злочинності у паливно-енергетичному комплексі ґрунтується передусім на вирішенні проблем реалізації економічної, кримінальної і кримінологічної політики держави, їх стратегічних напрямів і тактичних заходів [3, 205].

Правоохоронним органам необхідно приділяти більшу увагу такому напряму роботи, як взаємодія з населенням. Значна частина злочинів вчиняється шляхом викрадення енергоресурсів під час їх транспортування, оскільки нафтогазопроводи та лінії електропередач мають велику протяжність і часто пролягають у важкодоступних місцях. Для прикладу, нафтотранспортна система України складається з 18 магістральних нафтопроводів загальною довжиною 4 578,6 км, а газотранспортна система – із 37,6 тис. км газопроводів [9]. За таких обставин лише жителі навколишніх населених пунктів мають змогу систематично отримувати і передавати оперативні дані про такого роду злочини. Вбачається, що єдино правильним шляхом взаємовигідної співпраці у цій ситуації є підвищення рівня довіри до суб'єктів запобіжної діяльності та налагодження системи винагород за надання правоохоронним органам інформації, яка сприяла б припиненню злочинної діяльності.

Важливе значення має налагодження ефективного статистичного обліку злочинів у ПЕК. Співробітники правоохоронних ор-

ганів намагаються виявити якнайбільшу кількість незначних правопорушень для того, щоб покращити показники своєї роботи з виявлення злочинів. Водночас злочини, що мають надзвичайно велику суспільну небезпечність і завдають величезних збитків державі та господарюючим у ПЕК суб'єктам, залишаються поза увагою правоохоронців.

У цьому зв'язку має бути викоренена практика оцінки роботи правоохоронних органів винятково за статистичними показниками, покладено край гонитві за нарощуванням показників шляхом викриття дріб'язкових правопорушень, запроваджено нові критерії оцінки діяльності правоохоронних органів, які б відображали реальні результати службової діяльності щодо виявлення злочинів у паливно-енергетичному комплексі і ефективної реалізації запобіжних заходів.

Як уже зазначалося, одним із важливих факторів, здатним суттєво допомогти у запобіжній діяльності, є розробка та реалізація заходів з визначення рівня латентності злочинів у ПЕК. Це може стати основою для отримання нового масиву даних, що більш об'єктивно характеризуватиме стан злочинності у паливно-енергетичному комплексі та допоможе ефективно здійснювати заходи, спрямовані на запобігання злочинам у цій галузі. До такої діяльності необхідно також залучати підприємства ПЕК, які володіють інформацією про досягнутий економічний ефект [10, 8] і можуть допомагати суб'єктам запобіжної діяльності при визначенні обсягу розрахункових втрат своїх підприємств від злочинних посягань.

Належну увагу варто приділяти і реалізації економічної політики як найбільш дієвого заходу загальносоціального рівня запобіжної діяльності, оскільки сучасні проблеми в економіці поряд із фінансовою

кризою створюють підґрунтя для криміногенних процесів та породжують формування злочинних намірів у свідомості дедалі більшого кола осіб. Вирішити цю проблему можна лише за умови підвищення рівня соціального забезпечення усього населення України, адже завжди знайдуться охочі незаконно збагатитися, вчинивши злочин у ПЕК як одній із найприбутковіших і найліквідніших галузей економіки України.

Підсумовуючи викладене, варто зауважити: в сучасних умовах для держави та інших суб'єктів запобігання злочинності в паливно-енергетичному комплексі з метою підвищення ефективності їх роботи необхідно вжити таких заходів, як:

1) вдосконалити нормативно-правову базу, яку необхідно привести у відповідність до нових економічних реалій;

2) запровадити обов'язкову кримінологічну експертизу нормативно-правових актів, що стосуються ПЕК;

3) створити єдиний кримінологічний реєстр;

4) розробити та запровадити дієву систему координації та взаємодії як державних, так і недержавних суб'єктів запобігання злочинності у ПЕК;

5) перейти до системної боротьби зі злочинністю у ПЕК, впроваджуючи обґрунтовані комплексні програми загальносоціального та спеціально-кримінологічного рівнів запобігання їй, і запровадити обов'язковий контроль за результатами їх виконання.

З огляду на це вбачається за доцільне на державному рівні розробити стратегію єдиної енергетичної безпеки України, одним із найважливіших напрямів реалізації якої було б створення ефективної системи запобігання злочинам у паливно-енергетичному комплексі України.

Список використаних джерел:

1. Кримінологія: Загальна та особлива частина: [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / Даньшин І.М., Голина В.В., Кальман О.Г. та ін.; за ред. І.М. Даньшина. – Х.: Право, 2003. – 352 с.
2. Ганич Д.И. Русско-украинский и украинско-русский словарь / Д.И. Ганич, И.С. Олейник. – К.: Украинская Советская Энциклопедия им. М.П. Бажана, 1990. – 560 с.
3. Кальман О.Г. Стан і головні напрямки попередження економічної злочинності в Україні: теоретичні та прикладні проблеми: моногр. / Кальман О.Г. – Х.: Гімназія, 2003. – 352 с.

4. Кондратьев Я.Ю. Протидія організованої економічної злочинності в Україні: стан, тенденції, перспективи / Я.Ю. Кондратьев // Науковий вісник НАВСУ. – 2004. – № 5. – С. 3–11.
5. Чернявський С. Криміналізація економіки України: сучасний стан, тенденції, напрями протидії / С. Чернявський, О. Джужа // Право України. – 2005. – № 12. – С. 35–40.
6. Статистичні дані МВС України про структуру та динаміку злочинності на пріоритетних напрямках: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/doccatalog/list?currDir=67108>
7. Максимов М. Діловий клімат у 2004–2006 роках: крок вперед і два назад? / М. Максимов, О. Кузяків // Дзеркало тижня. – 2006. – № 41 (620). – С. 5.
8. Чивокуня В. Ціна примирення в «холодній війні» / В. Чивокуня // Українська правда. – 2009. – 21 січня. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2009/1/21/88180.htm>
9. Дарнопих Г.Ю. Енергетична безпека України: стан, проблеми, перспективи / Ю.Г. Дарнопих // Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. праць. – Х.: Кросроуд, 2008. – Вип. 15. – С. 139.
10. Подчерняев А.Н. Уголовно-правовые и криминологические меры борьбы с хищениями нефти и нефтепродуктов в нефтяной отрасли: автореф. дисс. на соиск. науч. степ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / А.Н. Подчерняев. – М., 2007. – 26 с.

Вадим СТАВИНСЬКИЙ

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ У ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОМУ КОМПЛЕКСІ УКРАЇНИ

Резюме

Визначено чинники, що обумовлюють вчинення злочинів у паливно-енергетичному комплексі України, проаналізовано основні недоліки здійснення запобіжної діяльності, запропоновано заходи щодо її вдосконалення.

Вадим СТАВИНСКИЙ

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ В ТОПЛИВНО-ЭНЕРГЕТИЧЕСКОМ КОМПЛЕКСЕ УКРАИНЫ

Резюме

Определены факторы, обуславливающие совершение преступлений в топливно-энергетическом комплексе Украины, проанализированы основные недостатки осуществления предупредительной деятельности, предложены меры по ее усовершенствованию.

Vadim STAVINSKI

SOME ISSUES OF CRIME PREVENTION IN THE FUEL AND ENERGY COMPLEX OF UKRAINE

Summary

Causes which lead to committing a crime in the fuel and energy complex have been determined. The main disadvantages of preventing activity realization were analyzed, measures to improve this activity have been proposed.